

IN MEMORIAM PROF. UNIV. DR. ALEXANDRU RUJA

Dincolo și dincoace de hotare

Grațiela BENGHA

Institutul de cercetări socio-umane „Titu Maiorescu”

Filiala din Timișoara a Academiei Române

DOI: <https://doi.org/10.35923/AUTFil.63.31>

Am întâlnit prima dată cărțile, apoi am cunoscut omul. Am citit întâi multe sute de pagini, apoi am vorbit cu cel care le-a scris. Îmi amintesc foarte clar când am schimbat primele cuvinte cu Alexandru Ruja: s-a întâmplat într-una dintre întâlnirile literare de la *Orizont*, într-o zi de vineri care nu fusese dintre cele mai generoase. Au trecut mulți ani de atunci, timp în care ne-am reîntâlnit la conferințe, în procese de jurizare sau la diverse evenimente literare. Își păstra întotdeauna o gravitate care nu anula gentilețea și o distanță care nu se confunda cu indiferența.

Prima carte a criticului a fost *Valori lirice actuale* (v. Ruja, 1979). Publicată la treisprezece ani după debutul publicistic din revista *Orizont*, propunea incursiuni în poetica lui Constantin Tonegaru, Geo Dumitrescu, Gellu Naum, Mircea Ivănescu ș.a. În *Parte din întreg* (v. Ruja, 1994; 1999), accentele așezate apăsător au atras atenția asupra unei voci critic-interpretative, care subsuma forme și conținuturi particulare unui întreg aflat la limita autosuficienței. Alexandru Ruja și-a luat libertatea de a vorbi despre literatura provinciilor altfel decât prin filtrul unui centralism canonic. A denunțat prejudecăți și a stăruit pentru integrarea literaturii din vestul țării în tabloul amplu al literaturii naționale. Însăși structura volumelor sugera amplitudinea fenomenului literar din această parte de țară: poeți și prozatori din mai multe generații se succedau într-un ansamblu de radiografieri care configurau universuri tematice și încercau să descopere sensul unei coerențe interioare. Anișoara Odeanu, Sofia Arcan, Paul Eugen Banciu, Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Titus Suci, Șerban Foarță, Eugen Dorcescu, Ion Monoran, Marcel Tolcea, Eugen Bunaru au fost doar o parte dintre scriitorii asupra cărora s-a oprit criticul în *Parte din întreg*. Alexandru Ruja a lăsat să se vadă, încă de atunci, că nu-l atrăgeau verdictele definitive și că era preocupat mai degrabă de notele de triumf ale unei pagini de literatură, decât să scotocească după măruntele-i stângăcii sau semnele de oboseală silențioasă (v. Benga, 2019, p. 188). Pe de altă parte, tematismul și unele elemente formaliste de analiză nu au exclus identificările unor structuri ale imaginarului, care ieșeau periodic la iveală pe parcursul unui demers critic focalizat asupra spațiilor marginale.

Dacă *Parte din întreg* indica, în opinia mea, cât a prețuit Alexandru Ruja virtuțile tonifiante ale literaturii, *Aron Cotruș – viața și opera* (v. Ruja, 1996) sugera cât de puternică a fost aspirația de a îngloba actul critic într-o arhitectură a istoriei și a ideilor. Continui să cred că acest volum a marcat un punct de cotitură în scrierile lui Alexandru Ruja și îmi mențin această poziție fără a pretinde că, în miezul conținutului său, ar fi fost răsturnată vreo perspectivă schițată anterior, revizuită vreo opinie sau înlocuită, în chip esențial, o metodă. Consider, în schimb, că virajul s-a întrevăzut în recuperarea creației

lui Aron Cotruș din perioada exilului și în abordarea echilibrată a biografiei și a operei – direcție continuată în *Rotonde critice* (v. Ruja, 2015), volum în care Ion Budai-Deleanu, George Coșbuc, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, Mihail Sebastian și B. Fundoianu au intrat într-un dialog indirect cu E. Lovinescu, G. Călinescu, Eugen Simion, Ovidiu Cotruș și Mircea Muthu. Privită retrospectiv, „rotonda” dedicată lui Ioan Alexandru era un crochiu al *Operele* poetului (v. Alexandru, 2015), pentru care criticul a fost distins cu Premiul „Titu Maiorescu” al Academiei Române și cu Premiul „Perpessicius” acordat de Muzeul Național al Literaturii Române pentru ediții critice.

În *Ipostaze critice* (v. Ruja, 2001), comentariul critic s-a aplecat asupra creației lui Eminescu, Slavici, Ștefan Aug. Doinaș, Nichita Stănescu, dar și a exilatului Ștefan Baciu. Câțiva ani mai târziu, *Literatura prin vremi* (v. Ruja, 2004) reîntra în albia bifurcată a operei și a receptării critice. Sondarea hermeneutică a unor scriitori clasicizați (I.L. Caragiale, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga) era întregită de evaluarea criticii. Din perspectiva lui Alexandru Ruja, pe Ion Negoitescu, Lucian Raicu și Ovidiu Cotruș îi apropia faptul că au trăit mirajul unor mari proiecte, care ar fi putut deveni realitate dacă ar fi întâlnit un timp fast și destinul potrivit. (Un portret admirabil i-a făcut lui Ovidiu Cotruș, văzut ca figură renașcentistă, cu un raționalism care nu l-a îndepărtat de meditațiile metafizice. A fost meritul lui Alexandru Ruja că a identificat și conectat aspecte definitorii pentru un intelectual care asociase *critica ermeneutică* cu căutarea sensului și a încărcăturii estetice.)

Când a avut inițiativa de a lucra (alături de o întreagă echipă) la un *Dicționar al scriitorilor din Banat* (v. Ruja, 2005), a umplut un mare gol de pe harta bibliografică. Evitarea apăsării pe accelerația specificului regional a fost o măsură a echilibrului de care avem nevoie într-un timp al iritărilor, parti-pris-urilor, orgoliilor și exploziilor iraționale. Mai apoi, *Printre cărți* (v. Ruja, 2006), *Printre cărți – Prin ani* (v. Ruja, 2009) și *Lecturi – Cărți – Zile* (v. Ruja, 2012) au intrat pe rafturile bibliotecilor nu numai ca jurnale și reflecții critice asupra literaturii, dezvăluind o cronologie care „e a unui profesionist al istoriei literare” (Ungureanu, 2009, p. 2), ci și ca îndemn (discret repetat) la cultivarea spiritului și la recunoașterea unui pluriperspectivism necanonic.

Se cuvine să amintesc că – recunoscut drept editor al lui Ioan Alexandru, Aron Cotruș și Ștefan Aug. Doinaș – criticul timișorean s-a aplecat și asupra unor lucrări de Gala Galaction (v. Galaction, 1986), Șt. O. Iosif (v. Iosif, 1988), Anton Pann (v. Pann, 1991), Liviu Rebreanu (v. Rebreanu, 1991), Al. O. Teodoreanu (v. Teodoreanu, 1994), scriitori care pot reaprinde discuția despre problematica identității și a „marginilor”.

Patru ani după editarea celor două volume dedicate lui Ștefan Augustin Doinaș în seria de *Opere fundamentale*, apărută sub egida Academiei Române (v. Ruja, 2016), criticul a semnat o sinteză monografică (v. Ruja, 2020) din centrul căreia iradia umanitatea și creativitatea unui scriitor fără de care neomodernismul românesc nu poate fi conceput. Câteodată, observațiile completau sau nuanțau anumite notații apărute și în ediția din 2016 a *Operele* lui Doinaș. Printre ele, dialogul intelectual cu Deliu Petroiu, cu care Doinaș fusese coleg de liceu la Arad și făcuseră împreună corectură la o revistă din oraș. La fel de relevante, prietenia cu Ovidiu Cotruș (care i-a înlesnit accesul la biblioteca lui Aron Cotruș) și legătura cu Cercul Literar de la Sibiu.

După ce a survolat-o în *Literatura prin vremi*, în *Rotonde critice* și în sinteza monografică

dedicată lui Ștefan Augustin Doinaș, criticul s-a întors la tema *Cercului Literar de la Sibiu* într-un volum subintitulat *Destine frânte – destine împlinite* (v. Ruja, 2020). Obstacolele înfruntate de cerchiști când au vrut să publice după 1945, interdicțiile, urmărirea de către Securitate, arestările și condamnările suferite de unii dintre ei l-au determinat pe Alexandru Ruja să le urmărească biografiile și creațiile din unghiul (ne)împlinirii lor. Al unui potențial valorificat sau fracturat. Cum se împotriviseră naționalismului agresiv și neosemănătorismului desuet, în timp ce promovau autonomia esteticului și modernismul lovinescian, cerchiștii au fost puși în situația de a o lua, în mod repetat, de la capăt. Părăsirea Sibiului, stabilirea vremelnică la Cluj (unde au înființat revista *Euphorion*, înrădăcinată în cultura europeană), răspândirea prin Timișoara, Craiova, Oradea, București au generat coduri variate de apropiere, chiar și atunci când distanța părea că se dilată irevocabil. Gândit în paradigma (ne)împlinirii, volumul a inclus o serie de micromonografii în care încadrarea biografică s-a dovedit edificatoare iar detaliul și-a putut afla relevanța. Am decelat câteva elemente care dau rezistență *Cercului* desenat de Alexandru Ruja (v. Benga, 2020, p. 10). În primul rând, prin demarcarea etapelor biografice și creatoare ale unui cerchist, Alexandru Ruja a pus în lumină locul și spațiul în care au crescut un om și opera lui. Am scris *loc și spațiu* pentru că, pe urmele lui Michel Collot, operez distincția dintre concretețea locului geografic și entitatea abstractă a spațiului literar. În al doilea rând, recursul la documente – fie pentru a pune în lumină o absență bibliografică (așa cum se întâmplă cu teza lui Victor Iancu, pierdută în Germania), fie pentru a le scoate în evidență: rapoarte, memorii, dosare de doctorat, note informative de la Securitate (cu dezacorduri și împiedicări stilistice care, dincolo de latura rizibilă, ar putea face oricând obiectul unui studiu serios) sau lucrări prea puțin cunoscute ale cerchiștilor. Spre exemplu, proza lui Deliu Petroiu sau studiul publicat de Victor Iancu în *Timpu* (1943), unde teoreticianul analiza estetica *Cercului Literar*, descoperirea precursori, sugera reconcilierea Ardealului cu Titu Maiorescu și polemiza cu ambiguitatea lui Romeo Dăscălescu, care semnase *Manifestul*, dar, ulterior, a avut o atitudine șovăitoare. În al patrulea rând, înregistrarea și legarea unor fire care, strânse laolaltă, oferă o imagine de ansamblu relevantă (cazul lui Ovidiu Cotruș). În fine, așa cum a fost conceput de Alexandru Ruja, tabloul *Cercului...* poate redeschide oricând discuția despre nevoia de celălalt și despre imanența existenței celorlalți în noi înșine.

Revenind la relația dintre parte și întreg, oglindită (când limpede, când implicit) în scrierile lui Alexandru Ruja, observ că, încă de la primele volume ale criticului, Cornel Ungureanu s-a simțit îndreptățit să semnaleze că le datorăm „cel mai complet inventar al autorilor apăruiți în literatura Banatului” (Ungureanu, 2015, p. 24). După trei decenii, Alexandru Ruja, la fel de atent la piesele mici de *puzzle* fără de care întregul nu poate fi conceput, a dat tiparului *Istoria literaturii române contemporane din vest* (v. Ruja, 2023), lucrare care, în ciuda unor absențe greu de justificat, rămâne esențială pentru înțelegerea evoluției reliefului nostru literar.

„Numai o viziune largă și flexibilă asigură posibilitatea construirii unei imagini corecte. Discutarea literaturii din diverse zone ale țării nu alterează cu nimic unitatea ei, dimpotrivă [...] îi arată diversitatea și alteritatea. [...] Complexul provinciei ca și supraestimarea centrului nu au ce căuta în literatură.” (Ruja, 2023, p. 6).

Scriam cândva că, până și când par intermitente, notațiile criticului

„au puncte de convergență care le permit să se întrunească și să formeze, remodelându-

se, un ansamblu a cărui semnificație depășește suma semnificațiilor inițial dispersate. Alexandru Ruja nu e un clasificator al literaturii. Nu e ademenit de spectaculozitate derutantă, suculentă și nici atras, mecanic, de frenezie metodologică. Poate fi însă – pentru mulți iubitori de carte – un model consecvent care cutreieră acea cale unde strădania sobră și firescul vocației ajung să se confunde. Unde rigoarea austeră și simpatia (în sensul etimologic al termenului) intră, natural, în dialog. Stăruitor și migălos se arată Alexandru Ruja în munca de editor – cu atât mai apreciabilă cu cât în cultura română deficitul edițiilor temeinice vine în contradicție cu clamarea preocupării față de afirmarea identității noastre în lume.” (Benga, 2019, p. 190).

Dintre alte hotare ne privește Alexandru Ruja astăzi. În urma lui au rămas cărțile și amintirea unui mare iubitor de literatură. Și de istoria ei. Mă îndoiesc că există în peisajul literar autohton o voce care să conteste, pertinent, devotamentul pe care Alexandru Ruja l-a arătat literelor, decenii la rând. Adevărul ființei lui se află în cărțile scrise – nu într-un corp (in)vizibil. Fără cuvinte scrobite, adaug doar că miile de pagini au ridicat un edificiu afectiv. Au materializat o formă de generozitate. Sau o încercare de a evidenția frumusețea lumilor imaginare și de a aduce puțină ordine – în istoria literaturii și, printr-un detur, în vremurile aspre, imprevizibile pe care le trăim.

Bibliografia operei:

- ***. (2005) *Aron Cotruș – corespondență*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, note și comentarii de istorie literară de Alexandru Ruja. Editura Universității de Vest.
- Alexandru, I. (2015). *Opere*, I-II. Text ales și stabilit, note, comentarii, variante, cronologie și indici de Alexandru Ruja, cu o „Introducere” de Eugen Simion. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Coșbuc, G. (2021). *O sută și una de poezii*. Antologie, prefață, fișă biobibliografică, notă asupra ediției și selecția referințelor critice de Alexandru Ruja. Editura Academiei Române.
- Cotruș, A. (1991). *Poezii* (I, II). Ediție, notă asupra ediției, tablou cronologic și bibliografie de Alexandru Ruja. Editura de Vest.
- Cotruș, A. (1995). *Peste prăpastii de potrivnicie*. Ediție, prefață și tabel cronologic de Alexandru Ruja. Editura Minerva.
- Cotruș, A. (1999). *Opere 1, Poezii*, cuprinde volumele: *Poezii* (1911) și *Sărbătoarea morții* (1915). Ediție critică îngrijită, studiu introductiv, notă asupra ediției, note, comentarii și variante de Alexandru Ruja. Editura Minerva.
- Cotruș, A. (2002). *Opere 2, Poezii*, cuprinde volumele: *Neguri albe* (1920), *România* (1920), *Versuri* (1925), *În robia lor* (1926), *Strigăt pentru depărtări* (1927), *Cuvinte către țaran* (1928). Ediție critică îngrijită, note, comentarii și variante de Alexandru Ruja. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Cotruș, A. (2014). *Opere 3*, cuprinde volumele *Măine*, *Printre oameni în mers*, *Horia*, *Minerii*. Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă.
- Cotruș, A. (2020). *O sută și una de poezii*. Antologie, prefață, fișă biobibliografică, notă asupra antologiei și selecția referințelor critice de Alexandru Ruja. Editura Academiei Române.
- Galaction, G. (1986). *Roxana. Papucii lui Mahmud. Doctorul Taifun*. Editura Facla.
- Goga, O. (2020). *O sută și una de poezii*. Antologie, prefață, notă asupra antologiei și selecția referințelor critice de Alexandru Ruja. Editura Academiei Române.
- Iosif, Șt. O. (1988). *Poezii*. Ediție îngrijită, tabel cronologic și referințe critice de Alexandru Ruja. Editura Facla.
- Pann, A. (1991). *Povestea vorbii*. Tabel cronologic și crestomație critică de Alexandru Ruja. Editura Facla.

- Rebreanu, L. (1991). *Nuvela. Antologie, postfață și bibliografie de Alexandru Ruja*. Editura Minerva.
- Ruja, Al. (1975). *Merele din Eden. Antologie, prefață și glosar*. Editura Facla.
- Ruja, Al. (1979). *Valori lirice actuale*. Editura Facla.
- Ruja, Al. (1994). *Parte din întreg*, vol. I. Editura de Vest.
- Ruja, Al. (1996). *Aron Cotruș – viața și opera*. Editura de Vest.
- Ruja, Al. (1999). *Parte din întreg*, vol. II. Editura Excelsior.
- Ruja, Al. (2001). *Ipostaze critice*. Editura Excelsior.
- Ruja, Al. (2002). *Literatura română contemporană. Poezia I*. Editura Universității de Vest.
- Ruja, Al. (2004). *Literatura prin vremi*. Editura Universității de Vest.
- Ruja, Al. (2006). *Printre cărți*. Editura Universității de Vest.
- Ruja, Al. (2008). *Interviuri eminesciene. Actualitatea lui Eminescu*. Editura Universității de Vest.
- Ruja, Al. (2009). *Printre cărți – Prin ani*. Editura Universității de Vest.
- Ruja, Al. (2012). *Lecturi – Cărți – Zile*. Editura Universității de Vest.
- Ruja, Al. (2015). *Rotonde critice*. Editura Universității.
- Ruja, Al. (coord.). (2015). *Dicționar al scriitorilor din Banat*. Editura Universității de Vest.
- Ruja, Al. (2020). *Ștefan Augustin Doinaș. Sinteză monografică*. Editura Universității de Vest.
- Ruja, Al. (2020). *Cercul Literar de la Sibiu. Destine frânte – destine împlinite*. Editura Muzeul Național al Literaturii Române.
- Ruja, Al. (2020). *Confluente literare*. Editura David Press Print.
- Ruja, Al. (2023). *Istoria literaturii române contemporane din vest*. Editura David Press Print.
- Teodoreanu Al. O. (1994). *Tămâie și otravă*. Ediție, notă asupra ediției, tablou cronologic și bibliografie critică de Alexandru Ruja. Editura de Vest.

Bibliografie:

- Benga, G. (2019). „Vocea unui critic: identități culturale în reconstrucție”. *Studii de știință și cultură*, nr. 1, pp. 187-191.
- Benga, G. (2020). „Coduri de apropiere”, *Orizont*, 2020, nr. 21, p.10.
- Ungureanu, C. (2009). „Timișoara, după 20 de ani”, *Orizont*, 2009, nr. 6, p. 2.
- Ungureanu, C. (2015). *Literatura Banatului. Istorie, personalități, contexte*. Editura Brumar.